

Balanceret løsning vedr. forholdene ved Tange Sø

Skitse til en landspolitisk løsning

Forbedret fiskepassage, god vandkvalitet og klimahensyn i kombination med bevarelse af rekreative og kulturhistoriske værdier

INTRODUKTION

Regeringen (Socialdemokratiet, Venstre og Moderaterne) og partierne [xxxx] er enige om, at der efter mange års debat og usikkerhed er behov for at sikre en politisk besluttet afklaring om de fremtidige forhold ved Tange Sø i Midtjylland. De mange interesser, synspunkter og argumenter omkring Tange Sø er fuldt afdækket, hvorfor parterne med denne aftale vil sikre en længe ventet afklaring, der giver tiltrængt vished for de mange interessenter i sagen.

Løsningen, der skitseres sidst i dokumentet, står på en attraktiv platform, hvor områdets ejer, NORLYS, har tilbudt at finansiere løsningen. Derudover vil der være tale om en løsning, der kan løbe over en årrække – og hvis resultaterne ikke bliver som håbet, kan løsningen udbygges og fornyes på et grundlag, hvor alle er meget kloge. Vi foreslår en driftstid på 25 år, således at fiskefaunaen til fulde vil vise, om potentialet er der, og så NORLYS får en realistisk tidshorisont til afskrivning.

BAGGRUND/HISTORIK

Tangeværket, der ejes af energiselskabet NORLYS, blev anlagt i årene 1918-1921 i henhold til koncession i medfør af lov nr. 184 af 20. marts 1918 om udnyttelse af vandkraften i Gudenå. Koncessionen blev i overensstemmelse med loven meddelt for en periode på 80 år fra den dag, værket blev åbnet for drift, dvs. fra den 8. januar 1921. I forbindelse med værkets anlæggelse, blev der etableret en dæmning på tværs af Gudenådalen ved Tange med henblik på opstemning af Gudenåens vand. Derved opstod den 540 hektar store vandkraftsø, Tange Sø som Danmarks største kunstige sø.

I forbindelse med koncessionens udløb har Folketinget i flere omgange vedtaget en forlængelse samtidig med, at der blev iværksat undersøgelse af forskellige fremtidige løsninger for forholdene ved Tange. Samtidig har der specielt siden 1995 været en intens debat om fremtiden for Tange Sø

og Tangeværket. Synspunkterne har spændt fra på den ene side nedlukning af Tangeværket og tømning af søen til bevarelse af status quo med uændret drift af Tangeværket.

I kølvandet på miljøminister, Lea Wermelins besøg ved Tange Sø i august 2020 nedsatte regeringen en arbejdsgruppe, der skulle komme med en anbefaling om varig løsning på forholdene ved Tange Sø. Arbejdsgruppen bestod af repræsentanter fra alle primære interessenter i sagen og kunne ikke - trods et ihærdigt forsøg - opnå konsensus om en anbefaling. Det står derfor klart, at der er behov for en landspolitisk beslutning, der kan sikre afklaring efter mange års uvished om fremtiden for sø og værk.

PRIMÆRE INTERESSER OG HENSYN

Partierne noterer sig, at der specielt siden 1995 har været en levende debat om forholdene ved Tange Sø med afsæt i modsatrettede interesser.

Forbedret passage for vandrefisk. Et væsentligt element i debatten har været ønsket om forbedret passage for vandrefisk såsom laks og havørred, hvilket også er et krav jævnfør EU's Vandrammedirektiv. Løsningen giver fuld vandring for alle arter både op og ned. Den lange strid har i ca. 25 år fastholdt en situation, hvor op mod 15 vandrende arter (herunder lampretter) ikke kan vandre i den nuværende passageløsning (fisketrappe).

Mindre dødelighed for smolt. En række interessenter har peget på problemet med vandrefiskenes afkom, smolten, blive ædt af rovfisk ved passagen af Tange Sø på deres vej til havet. Dette forhold har ført til meget vidtgående løsningsforslag såsom fjernelse af spærringen ved Tange (tømning af Tange Sø) og etablering af en et langt kunstigt omløbsstyg langs østsiden af Tange Sø. Partierne er enige om, at disse meget vidtgående og irreversible løsninger ikke opfylder kravet om en balanceret løsning.

Tange Sø som biotop siden 1920. Der er et væsentligt hensyn i forhold til de arter, der har tilpasset sig eksistensen af Tange Sø gennem mere end 100 år. Herunder f.eks. den og sjældne fredede havørn, der ofte observeres ved søen.

Rekreative værdier ved Tange Sø. Tusindvis af mennesker nyder hvert år gavn af de rekreative værdier omkring Tange Sø. Herunder med hensyn til kanofart, lystsejls på søen, vandsport, lystfiskere, vandring og cykling omkring søen, og nydelse af søens herlighed fra Tange Sø Rasteplass ved Rute 26. Den store værdi af disse rekreative muligheder er blevet kraftigt fremhævet af lokalbefolkningen samt Silkeborg og Viborg kommuner.

Kulturhistoriske og grønne værdier. Den fungerende Gudenåcentral, der siden 1920 har produceret elektricitet, er Danmarks største vandkraftværk. Andelshavernes visionære og historiske beslutning i 1917 om værkets etablering og det efterfølgende gigantiske anlægsarbejde sikrede elektricitetsforsyning til betydelige dele af Jylland. I vore dage har værkets elproduktion ingen betydning for forsynings sikkerheden, men Gudenåcentralen er til gengæld blevet et lysende ikon for vedvarende energi – til inspiration for titusinder af besøgende hvert år.

Vandmiljø. Tange Sø tilbageholder store mængder næringsstoffer, der ellers ville flyde til havet via Randers Fjord. Ledes alt Gudenåens vand uden om søen, eller hvis søen tømmes, vil kvælstoftilførslen til Randers Fjord stige, vurderer velestimerede rådgivningsfirmaer som Cowi, Rambøll og DMU. Seneste undersøgelser viser, at Tange Sø tilbageholder følgende:

Fosfor: 18.000 kg/år. Kvælstof: 176.000 kg/ år. Suspenderet (organisk) stof: 1.681.000 kg/år

Såfremt Gudenåens vand ledes uden om Tange Sø, eller Tange Sø tømmes, vil Randers Fjord blive påvirket i betydeligt omfang af en større mængde fosfor, kvælstof og suspenderet stof, hvilket vil øge risikoen for iltsvind i Randers Fjord. I 2013 vurderede Miljøstyrelsen, at kompenserende foranstaltninger nedstrøms værket i form af vådområdet vil beløbe sig til ca. 100 mio. kr.

Klimahensyn. Tange Sø kan i situationer med ekstremnedbør fungere som buffer for store vandmængder, der ellers ville kunne gøre skade på arealer, bygninger m.v. på strækningen i Gudenåen fra Tange til Randers. Kombineret med øget vandstand i havene (herunder Randers Fjord) vil Tange Sø kunne afhjælpe risikoen for oversvømmelser nedstrøms værket og bidrage til at sikre Randers midtby mod alvorlig oversvømmelse.

Undgå alternativer med stor usikkerhed. Der har igennem flere år været lanceret løsninger med meget lange omløbsstrøg i skitser på diverse kort. Ved en nærmere granskning er disse løsninger forbundet med årelange graveprojekter og halve milliarder. På samme måde vil en nedlæggelse af Tange Sø give stor usikkerhed om sætningsskader på jernbane og A26 samt mange hjem nær søen.

Balanceret løsning. I miljøministeriets høringsmateriale til vandplanerne for 2021-27, skriver ministeriet netop, at der er brug for at inddrage flere aspekter, når der skal udarbejdes en løsning for Tange Sø (Høringsmateriale til vandplaner 2021-2027, side 135-135). Her skrives blandt andet:

"I det videre arbejde vil der indgå vurderinger af, i hvilket omfang problemstillingen skal søges løst alene for at sikre målopfyldelse ift. vandrammedirektivet, eller om der kan udarbejdes en løsning, som tilgodeser yderligere hensyn, herunder miljø, landskabelige eller rekreative interesser eller klimasikring."

Særskilt om kulturarv hedder det:

"Væsentlige kulturarvshensyn kan begrunde, at der i konkrete situationer ikke skal gennemføres en indsats over for specifikke påvirkninger i vandløb (...), hvis særlige kulturelle hensyn vægter tungere end hensynet til den fri passage. Det søges afdækket i et aktuelt samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen, i hvilke konkrete tilfælde der bør tages særlig hensyn til kulturarven."

Afsluttende skriver ministeriet:

"I det videre arbejde vil der indgå vurderinger af, i hvilket omfang problemstillingen skal søges løst alene for at sikre målopfyldelse ift. vandrammedirektivet, eller om der kan udarbejdes en løsning, som tilgodeser yderligere hensyn, herunder miljø, landskabelige eller rekreative interesser eller klimasikring."

Ovenstående giver et godt politisk grundlag for at indgå en politisk aftale om en løsning, hvor alle interesser tilgodeses.

Samtidig skabes der mulighed for at sammenligne den aktuelle fiskefauna med tilstanden 5, 10 og 15 år efter, at Laksestryget er etableret. Den biologfaglige observation af udviklingen og resultater kan senere danne grundlag for en senere udbygning af løsningen. Med andre ord en reversibel proces, der ikke efterlader nogen interessant som taber eller resulterer i en u hensigtsmæssig løsning, der aldrig kan omgøres.

POLITISK AFTALE

Partierne er enige om, at løsningen på de fremtidige forhold ved Tange Sø skal være balanceret og baseres på en nøje afvejning af de forskellige hensyn og interesser. Desuden er det afgørende for parterne, at løsningen for Tange Sø imødekommer kravene i EU's Vandrammedirektiv og Habitatsdirektiv med hensyn til passage af vandrefisk og kombinerer det med de rekreative, de kulturhistoriske og de klimamæssige hensyn.

På denne baggrund er partierne enige om en politisk aftale med følgende elementer:

- 1) Tange Sø bevares med gennemstrømning af Gudenåens vand og med den nuværende udstrækning og vandstand.
- 2) Med henblik på at imødekomme kravene i EU's Vandrammedirektiv om forbedret passage for vandrefisk etableres der et nyt stryg (kaldet "Laksestryget") i tilknytning til Gudenåcentralen med forøget vandføring i forhold til den eksisterende fiskepassage. Parterne noterer sig, at ejeren af Gudenåcentralen, NORLYS er indstillet på at finansiere etableringen af stryget. Parterne noterer sig desuden, at dette slyngede stryg - med gydende laks og indrettet med opholdsarealer til publikum - potentielt kan blive en stor turistattraktion.
- 3) For at opfylde kravene i EU's Habitatsdirektiv skal Laksestryget indrettes således, at der sikres god passage for lampretter og alle andre vandrende arter.
- 4) I forbindelse med Laksestrygets etablering afgiver Gudenåcentralen den nødvendige vandmængde, der sikrer en forbedret fiskepassage. Det forventes, at der stryget tilføres 1500 - 3500 liter vand pr. sekund. Eller det, der svarer til 10 – 20 gange det der tilføres eksisterende faunapassage ved Tangeværket.
- 5) Efter strygets etablering foretages en løbende videnskabelig monitoring og registrering af fiskepassagen, herunder i forhold til laks, havørred og lampret.
- 6) Der meddeles en 25-årig tilladelse til, at Gudenåcentralen kan fortsætte produktionen af vedvarende energi i form af elektricitet – og potentielt grøn fjernvarme til egnens byer i kraft af en varmecentral, der drives med grøn elektricitet fra Gudenåcentralens generatorer.
- 7) Parterne er enige om at mødes i hvert femte år – første gang i 2029 - med henblik på evaluering af aftalen og vurdere eventuelle behov for justeringer.

Partierne forpligter sig til at stemme for den lovgivning, der måtte være nødvendig for at implementere aftalens indhold.